

Лариса Комаха

КОМАХА Лариса Григорівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів – логіка, методологія наукового пізнання, теорія доказу і спростування.

НЕОБХІДНІСТЬ ЕПІСТЕМИ «АПРІОРНОГО» В АРГУМЕНТАХ «КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМУ»

У статті аналізується філософія логіки американського мислителя К. Льюїса, в якій доводиться необхідність включення поняття «апріорного» в систему пізнання. Пошук нових аргументів приводить до прагматичного вибору можливих концептуальних схем як засобів інтерпретації досвіду. Проблема «апріорного» в контексті прагматизму стала результатом аналізу логіки, що відкрило її нові можливості.

***Ключові слова:** логіка, аргумент, прагматизм, апріорне, істина, теорія, смисл.*

Полізмистовність сучасної логіки і філософії завдяки введенню нових методологій пізнання реальності розширює систему параметрів теорії аргументації. У поле її аналізу входять екзистенційні, феноменологічні, герменевтичні, комунікативні, постмодерні, прагматичні ідеї і смисли, які посилюють ефект усвідомлення приналежності науки до нових систем мислення. Способи і методи традиційного аналізу вже не можуть бути ефективними в світі, в якому чільне місце займають не метафізичні розмисли, а прагматичні пріоритети, які концептуалізувалися в множині напрямків логіки і методології пізнання. Сутність нових смислів розуміння істинного і хибного знання в параметрах аргументації розкривається у всіх філософських системах, але особливої уваги заслуговує їх розкриття в «концептуальному прагматизмі» американського філософа К.І. Льюїса.

Філософія «концептуального прагматизму» знайшла широке висвітлення в працях Дж. Марголіса, Дж. Реале, Д. Антісері, Р. Сандри, І.С. Добронравової, В.А. Канке та ін. Однак залишається недостатньо дослідженою проблема «апріорності» в контексті доведення істинного знання.

© Л. Г. Комаха, 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57521>

Мета статті полягає в аналізі концепту «апріорності» в системі аргументів «концептуального прагматизму».

Філософія прагматизму з часу свого виникнення претендує на внесення в ідеї, смисли і цінності життя «ясності», тобто його «реального бачення». З соціологічної точки зору прагматизм в найбільшій мірі формує віру в майбутнє. З точки зору історії ідей, прагматизм став найбільш значимим внеском американської філософії в європейську, зокрема в розумінні проблеми «емпіричного». Для європейської філософії трансформація емпіризму полягає в більш широкому розумінні досвіду. Для прагматизму досвід став «вікном» в майбутнє, він і прогноз, і правило поведінки. У своїй найбільш критичній формі аргумент «ясності ідей» формує розуміння ідеї в термінах того, якого роду *практичні* наслідки вона може мати. Тема практичного «схоплювання» значень і смислів активним суб'єктом, залученим «тут» і «тепер» в питання, що робити, залишається важливою темою в прагматизмі, яка кидає виклик і картезіанському поняттю «достовірного знання», і новому аспекту розуміння істини в прагматизмі. Окрім того, класичний прагматизм вніс інновації в теорію «знаків», в сучасну формальну логіку (особливо логіку відношень).

У цьому контексті потрібно виділити американського філософа ХХ століття *К.І. Льюїса*, який здійснив важливий внесок у розвиток логічних ідей. Він презентує новий розгляд формальної логіки в термінах континууму суспільного досвіду, в межах якого і може бути наданий повний опис можливого припущення при наявних умовах. Даний опис не змогли дати «Принципи математики» *Б. Рассела* і *А. Уайтхеда*, наприклад, в їх понятті «матеріальної імплікації», яке *К. Льюїс* прагнув замінити розробкою «строгої імплікації» [3, с. 73], яку він протиставляє «матеріальній імплікації».

В аргументації *К. Льюїса* для «матеріальної імплікації» є неважливим смисл та зміст утворюючих її пропозицій. Важливим є тільки факт, що встановлює їх істинність або хибність. Якщо ми приймаємо ідею «матеріальної імплікації», то судження «якщо p , то g » хибне лише в тому випадку, якщо p істинне, а g хибне. Воно істинне як у випадку, якщо p і g обидва істинні, так і у випадку, якщо p і g обидва хибні, а також якщо p хибне, а g істинне. Приймаючи останній випадок («якщо p , то g »), ми повинні вважати зарані істинним судження типу: «Якщо Рим – столиця Сполучених Штатів Америки, то $4+4=8$ ». Однак, якщо ми говоримо: « p має на увазі g », то ми маємо на увазі, що зміст p включає в себе те, про що говорить g (наприклад, «якщо Петро – людина, отже, він смертний») [7, с. 702].

З метою не допустити ситуації, коли хибне судження включає в себе істинне, *К. Льюїс* вводить поняття «строкої імплікації». У ній доказується, що не можна без суперечності стверджувати антецедент і одночасно заперечувати консеквент (наслідок). Програму логічних систем з вузькою (або інтенціональною, строгою) імплікацією він виклав у своїй «Символічній логіці» (Symbolic Logic) [11]. Логічна система, заснована на «строкій імплікації», включає в якості підсистеми логіку *Б. Рассела* і *А. Уайтхеда*, вказуючи і на те, що остання не помічала: «якщо *A* матеріально включає *B*, *A*, будучи хибним, не говорить про те, що *A*, будучи істинним, стало б в себе включати» [11, с. 38].

У результаті виникає ситуація, коли в деяких випадках, наприклад, у нас виникає інтерес, до чого приводить той чи інший відомий факт, коли ми, наприклад, починаємо перевіряти ту або іншу гіпотезу. Однак, кожна гіпотеза включає в себе вже відомий факт, який може слугувати вагомим аргументом для того, щоб вона, по меншій мірі, заслуговувала уваги. Тому «матеріальна імплікація» не завжди може бути практично застосована.

Дана обставина обумовлена тим, що при аргументації наведення одного факту не може переконати в істинності того, що доказується, оскільки рівень узагальнення буде недостатнім. Така ж сама ситуація виникає, коли автор згадує численні факти-приклади, об'єднуючи їх формулою «часто ми бачимо, що...» і т.д. Ці факти (приклади) чимось відрізняються один від одного, але з точки зору конкретного узагальнення вони розглядаються як єдиний факт-приклад. «Збільшення кількості недиференційованих прикладів стає важливим, – зазначають *Х. Перельман* і *Л. Олбрехт-Тутека*, – коли, не прагнучи до узагальнення, автор хоче визначити частоту події і зробити висновок про імовірність зустрітися з ним в майбутньому. Хоча тут, тим не менше, недиференційований характер подій передбачає разом з тим не меншу різноманітність умов; окрім того, вибір прикладів повинен здійснюватися таким чином, щоб переконати читача в їх репрезентативності» [5, с. 211]. На основі чого можна зробити висновок, що «строга імплікація» ближча до логіки «здорового глузду» і реального (практичного) наукового дослідження.

Розробляючи систему полівалентної логіки і міркуючи про природу логіко-математичних понять, *К. Льюїс* приходять до аргументу *Л. Вітгенштейна*, згідно якого математика постає як набір тавтологічних положень і тверджень. У роботі «Альтернативні логічні системи» *К. Льюїс* (услід за *А. Пуанкаре*) приходять до висновку про прагматичний характер мотивів вибору між різними системами. Як логік він звертається до питань, винесених на обговорення засновниками праг-

матизму – Ч. Пірсом і У. Джеймсом, а також Дж. Дьюї, але приходить до них з іншого боку. А саме з боку відношень між формальною логікою і «екзистенціальним», людським дослідженням. Однак серед філософів-прагматистів К. Льюїс більше всього відомий завдяки своїй спробі «експлікувати «прагматичний» опис аргументу *a priori* в межах аналітики» [10, с. 87].

Нагадаємо, що для всіх представників класичного прагматизму цілеспрямована людська поведінка здійснює формуючий, конструючий вплив на те, яким чином невизначена в своїй різноманітності природа включається в наш досвід в якості когерентного, наповненого смыслом і значенням сприйняття речей. Подібний процес передбачає наявність в досвіді *апріорного елементу*, який первісно задає контури такого включання. Однак, окрім К. Льюїса, в прагматистській традиції філософування відсутнє осмислення цього апріорного елемента досвіду, що слугує джерелом його розходження з іншими прагматистами. Акцент на апріорному перетворює його в головний аргумент у визначенні інтересу до епістемологічних питань. У силу цієї причини зрозумілим стає вибір поняття «апріорного» в якості аргументу для «дослідження того внутрішнього стимулюючого мотиву, яким став для його думки американський прагматизм» [6, с. 327].

В контексті філософських міркувань К. Льюїса поняття «апріорного» займає особливе місце, а саме в якості важливого аргументу в суперечці з приводу самої природи апріорного знання і самої можливості розрізнення аналітичних та синтетичних істин. Виходячи з вимог сучасної логіки, К. Льюїс розробив своє розуміння поняття «апріорного», яке по об'єму співпадає з поняттям «аналітичного». Але про нього не можна сказати як про «емпірично пусте», оскільки воно витікає з досвіду і містить можливість відсилання до досвіду. Це єдине в своєму роді вчення про «прагматичне апріорне» виникло в процесі постійних занять К. Льюїса логікою. Його логічні дослідження, в поєднанні із раціональним підходом до кантіанської епістемології І. Канта, тривалою критикою і викриттям ідеалізму В. Раяса та осмисленням основних принципів класичного американського прагматизму, склали той контекст, в якому сформувалося поняття «прагматичного апріорного» [6, с. 327]. Воно постає «живим нервом» концептуального прагматизму К. Льюїса.

Проблема «апріорного» в контексті прагматизму стала результатом вивчення логіки, завдяки якій К. Льюїс намагався знайти відповідь на два види проблем. Перша сукупність проблем має своїм джерелом парадокси екстенціональної логіки. Вона представлена «матеріальною імплікацією», про яку ми вже згадували вище. Про-

блема, вважав *К. Льюїс*, в тому, що звичайні дедуктивні висновки залежать від смислу висловлювань, які в них використовуються. Отже, вони мають витоки в інтенціональних відносинах. Що і зумовило його вибір до розробки системи символічної логіки зі «строгою імплікацією», і вивело за рамки логіки в область епістемології. Тим самим це спонукало його до створення і детального опрацювання теорії смислу і аналітичності.

Друга проблема пов'язана з можливістю побудови логіки, яка альтернативна логіці «матеріальної імплікації». Це обумовило його інтерес до різних альтернативних логік, таким як багатозначні логіки і так звані «дивні» логіки. Тим самим *К. Льюїс* підійшов до постановки свого другого завдання – обґрунтувати і визначити критерії, які дозволяють вибирати серед можливих логічних систем ті, котрі містять істинні принципи відносно правильних висновків. У процесі дослідження для нього стали очевидними два моменти. По-перше, внутрішньої узгодженості недостатньо для встановлення істини, котра не залежить від первісних логічних допущень. По-друге, кожний процес міркування в рамках логічної системи сам містить «екстра-логічний» елемент, оскільки будь-який конкретний висновок, поданий як певний висновок, вибирається з нескінченної кількості правильних висновків. Керівництвом, або орієнтацією в обох випадках слугує «мета або інтерес» [8, с. 3-4]. Тому, робить висновок *К. Льюїс*, висновки, які робляться і вибираються в логічній системі, так само як і початковий вибір самої логічної системи, відповідають критеріям, які краще назвати прагматичними. Отже, ми вибираємо те, що «працює» і в результаті дозволяє задовольняти наші інтереси та потреби.

Вказана ситуація виводила *К. Льюїса* за межі традиційного логічного мислення до розроблення теорії пізнання і пошуку нових аргументів, які обґрунтовують і стверджують вільне творення, а також прагматичний вибір різноманітних можливих концептуальних схем як засобів інтерпретації досвіду. Фактично з самого початку своїх логічних досліджень *К. Льюїс* визнавав, що змушений буде перейти до розгляду більш загальних питань, і тому планував «перейти від точно визначених фактів, які стосуються поведінки символічних систем, до висновків відносно більш загальних проблем» [8, с. 4]. *К. Льюїс* вважає, що «поведінка» символічних систем аналогічна поведінці людської свідомості: в них немає нічого, що ми не вклали б в них самі, але вони розкривають нам смисл наших зобов'язань. Априорна істина не залежить від досвіду, оскільки є суто аналітичною в силу концептуальних смислів і значень, які ми використовуємо. У силу чого межа між априорним і апостеріорним проходить там само, де «пролягає кордон

між концептуальним і емпіричним, між тим, що привносить розум, і тим, що дано в досвіді, між аналітичним і синтетичним» [6, с. 329].

У даному контексті необхідно внести кілька корективів відносно можливості апріорного синтетичного і аналітичного пізнання. Це одне із найбільш дискусійних питань в історії епістемології, логіки і філософії науки. Сформулював це питання, про що вже вказувалося, *І. Кант*, який відповів на нього позитивно. Зразками апріорного синтетичного знання він вважає істини арифметики і геометрії, а також деякі постулати механіки *І. Ньютона*. Однак в подальшому судження математики стали трактуватися як аналітичні, а питання про апріорність ньютонівських постулатів було переглянуте з появою теорії відносності і квантової механіки. Виходячи з цього, представники логічного емпіризму, як і представники класичного прагматизму, заперечували можливість апріорного пізнання. «Емпіризм, – писав *Р. Карнан*, – можна визначити як точку зору, котра заперечує існування синтетичного апріорного знання. Якщо увесь емпіризм повинен бути виражений в двох словах, то це є один із способів здійснення цієї вимоги» [1, с. 245].

У цій ситуації потрібно нагадати про критику «догм емпіризму» *У. Куайном* і перегляд більшості установок логічного позитивізму в подальшій постпозитивістській «філософії науки». Хоча *У. Куайн* і показав, що немає чіткого розподілу аналітичних і синтетичних суджень, він одночасно звузив сферу «апріорного». Як зазначає *Х. Патнем*, з часу критики *У. Куайна* «довіра філософів до поняття апріорної істини постійно зменшувалась. *Куайн* вказав, що значна кількість істин, котрі ми вважали відомими нам *a priori*, має потребу в виправленні» [4, с. 113].

Зазначимо, що в постпозитивізмі поняття «апріорності», якщо і зустрічається, то в основному в інтерпретації ролі концептуальних каркасів (парадигм, епістем, «твердих ядер» дослідницьких програм) в науковому пізнанні. При цьому в уявленнях про «апріорне» відбуваються істотні зміни. Здійснюється історизація та релятивізація цього поняття, в ньому втрачається первісний кантівський смисл. «Історизація, більша функціональність, стирання строгої грані між апріорністю і апостеріорністю та інші причини загального характеру, – вказує *А.Н. Круглов*, – привели до релятивізації в розумінні апріорності. Зараз дуже важко зустріти мислителя, який відстоював би, подібно *Канту*, строгу всезагальність і необхідність, абсолютну, позачасову значимість апріорного» [2, с. 178].

Проте таким мислителем виявився *К. Льюїс*. З точки зору його логіки філософія є насамперед «вивчення апріорного». У сфері нашого досвіду «апріорне» починається з поняття. У свою чергу, по-

няття, вироблене людиною як мислячою істотою, яке хоч одного разу використовувалося для інтерпретації чуттєвих даних, породжує емпіричні істини, або об'єктивне пізнання (знання). Але у сфері досвіду людський розум постає перед «хаосом» даного, тобто реальності. З метою адаптації і контролю, мислення намагається вловити в цьому хаосі певний вид стабільного порядку, завдяки якому «знайомі» елементи можуть стати знаками «можливого майбутнього». Ці схеми відмінностей та зв'язків і є поняття. Вони повинні бути визначені в сфері досвіду, до якого застосовуються, щоб те, котре дано, «могло мати смисл [7, с. 704].

Іншими словами, в досвіді є два елементи – безпосередні чуттєві дані, котрі «пропонує» мисленню реальність, і певна форма, конструкція або інтерпретація, котра являє собою продукт мисленнєвої діяльності – поняття. Вони репрезентують собою те, що мислення в результаті логічного оформлення «приносить в досвід», – зазначає *К. Льюїс* в своїй книзі «Мислення і світовий досвід» [9].

Поняття по своїй суті апіорні: вони конституують досвід, але не походять з чуттєвих даних. У теорії пізнання доведено, що апіорними є логічні істини (наприклад, принцип несуперечності), математичні поняття, категорії (наприклад, каузальності), критерії відмінності і класифікації (наприклад, реального і нереального, вітального, матеріального і нематеріального), наукові теорії і поняття. Птоломеївська і коперніканська теорії не простий продукт спостереження за зірками. Це схеми, які посилаються небесним тілам для траєкторії їх руху. Поняття (те, що потрапляє під широке поняття «смислу») суть схеми, класифікації, пояснення, інтерпретації – все це «апіорі», тобто те, що створене мисленням. Якщо апіорне є продукт мислення, то мислення може його змінювати. Ніщо не закріплюється в історії людського роду і в процесі розвитку мислення. Думати, що наші категорії від віку закріплені в розумі і передаються від батька до сина – це «забобон, який можна прирівняти до віри примітивних народів у надприродне джерело життя» [7, с. 705], – обґрунтовує своє відношення до апіорного *К. Льюїс*.

Висновки. Таким чином, «апіорне» в концепції *К. Льюїса* постає своєрідним аргументом в розвитку його логіки і філософії. Інтерес мислителя до прагматизму обумовлений прагненням зрозуміти основи і принципи правильного мислення. Логіка, як система дедуктивних висновків, логічних законів і аргументів, знаходить підтвердження в його прагматизмі. Необхідність «апіорного» виростає з емпіричної необхідності досвіду, що обумовило нове розуміння істини в пізнанні.

Література

1. *Карнап Р.* Философские основания физики. Введение в философию науки / Р. Карнап. – М.: Прогресс, 1971. – 390 с.
2. *Круглов А.Н.* Трансцендентализм в философии / А.Н. Круглов. – М.: НИПКЦ «Восход-А», 2000. – 384 с.
3. *Марголис Дж.* Первые прагматисты / Дж. Марголис // Американская философия. Введение. – М.: Идея-Пресс, 2008. – С. 68-91.
4. *Патнэм Х.* Разум, истина и история / Х. Патнэм. – М.: Практикс, 2002. – 296с.
5. *Перельман Х., Олбрехт-Тытека Л.* Новая риторика: Трактат об аргументации / Х. Перельман, Л. Олбрехт-Тытека // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 207-264.
6. *Розенталь Сандра Б. К.И. Льюис, 1883-1964 / Сандра Б. Розенталь // Американская философия. Введение. – М.: Идея-Пресс, 2008. – С. 326-343.*
7. *Реале Дж., Антисери Д.* Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней (4) / Дж. Реале, Д. Антисери. – СПб.: Издательство «Пневма», 2003. – 880 с.
8. *Lewis C.I.* Logic and Pragmatism / Collected Papers of Clarence Irving Lewis.
9. *Lewis C.I.* Mind and the World Order / C.I. Lewis. – New York: Dover Publications, 1956.
10. *Lewis C.I.* Collected Papers of Clarence Irving Lewis, ed. John D. Coheen and John L. Mothezshead, Jr. (Stanford: Stanford University Press, 1970).
11. *Lewis C.I.* Symbolic Logic / C.I. Lewis. – New York: Dover Publications, 1959.

Комаха Л.Г.

**НЕОБХОДИМОСТЬ ЭПИСТЕМЫ «АПРИОРНОГО» В АРГУМЕНТАХ
«КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМА»**

В статье анализируется философия логики американского мыслителя К.Льюиса, в которой доказывается необходимость включения понятия «априорного» в систему познания. Поиск новых аргументов приводит к прагматичному выбору возможных концептуальных схем как способов интерпретации опыта. Проблема «априорного» в контексте прагматизма стала результатом анализа логики, что открыло ее новые возможности.

Ключевые слова: логика, аргумент, прагматизм, априорное, истина, теория, смысл.

Komaha L.G.

**NEED FOR AN “A PRIORI” EPISTEME IN THE ARGUMENTS OF
“CONCEPTUAL PRAGMATISM”**

In the article the philosophy of logic of American thinker Karl Lewis is analyzed, the need to include the concept of «a priori» in knowledge system is

proved. A search for new arguments lead to pragmatic choice of possible conceptual schemes as a means of interpreting experience. The problem of «a priori» in the context of pragmatism was the result of the analysis of logic, which opened its new features.

Transformation of empiricism for European philosophy is broader sense of an experience. For pragmatism experience became a «window» into the future, he is a forecast as well as a rule of conduct. In its most critical form an argument of «clarity of ideas» forms an understanding of ideas in terms of what kind of practical consequences it may have. In this context it is necessary to highlight an American philosopher of the twentieth century C. I. Lewis, who made important contributions to the development of logical ideas. It presents a new review of formal logic in terms of a continuum of social experience within which a complete description of possible assumptions can be given in existing conditions. In order to prevent a situation where a false statement includes true, C. Lewis introduces the concept of «strict implications». It proves, that we can not argue both antecedent and consequent object (result) without contradiction. Developing a system of polyvalent logic and thinking about the nature of logical and mathematical concepts, C. Lewis comes to L. Wittgenstein argument, according to which mathematics is presented as a set of tautological statements and allegations.

In the context of philosophical reasoning of C. Lewis, a special place takes a concept of «a priori», namely as an important argument in the dispute over the nature of a priori knowledge. Also it gives a possibility to distinguish analytic and synthetic truths. Based on the requirements of modern logic, C. Lewis developed his understanding of the concept of «a priori», which volume coincides with the term «analytic». The article shows that the problem of «a priori» in the context of pragmatism was the result of the study of logic, by which C. Lewis tried to find the answer to the problems, posed by him.

The conclusions are made and are selected in a logical system, as well as the initial choice of the logical system, also they meet the criteria that are better to call “pragmatic”.

Experience has two components – direct sensory data, which «suggests» thinking reality, and a certain form, design or interpretation, which is a product of mental activity – a concept. They represent a fact that thinking as a result of logical design «brings in experience».

«A priori» in the concept C. Lewis becomes a kind of an argument in the development of his logic and philosophy. The interest of a thinker was caused by a desire to understand basics and principles of correct thinking. Logic as a system of deductive conclusions, laws of logic and arguments, finds a confirmation in his pragmatism. The need for «a priori» grows out of the need of empirical necessity of experience, that led to a new understanding of the truth in knowledge.

Keywords: *logic, argument, pragmatism, a priori, truth, theory, sense.*

Надійшла до редакції 6.04.2016 р.